

ISSN 2587- 2001 e-ISSN 2618-6187

ANASAY

3 Aylık Ulusal Hakemli - Süreli Dergi -Yıl:2 – Sayı:4 - Mayıs 2018

koynunda büyüdük

ANASAY

Sayı 4 - Mayıs-2018

ANASAY

3 Aylık Ulusal Hakemli - Süreli Dergi - ISSN 2587- 2001 e-ISSN 2618-6187

kaynakca.info
Türkiye Kaynakçası

Scientific Indexing Services

DANIŐMA KURULU

- Prof. Dr. Ahmet BEŐE - Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Alpaslan CEYLAN - Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN - Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan BAHAR - Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim Ethem ATNUR- Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. İlhami DURMUŞ - Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Kazım KÖKTEKİN - Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Kemal POLAT - Amasya Üniversitesi
Prof. Dr. Metin BAYRAK – Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Muhammet Hanifi PALABIYIK- Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Neslihan DURAK – İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer Soner HUNKAN - Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĐLU - Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Salim CÖHCE - İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Őeyhmus Recai TEKOĐLU – Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Turgut YİĞİT - Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Yusuf KILIÇ - Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Akın BİNGÖL - Kafkas Üniversitesi
Doç. Dr. Anıl YILMAZ –Kâtip Çelebi Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim Ethem ÇAKIR - Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Nezahat CEYLAN - Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Ümit KILIÇ - Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Yavuz GÜNAŐDI - Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Oktay ÖZGÜL - Atatürk Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. İbrahim AYKUN -GaziosmanpaŐa Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Gülnur AYDIN- Adnan Menderes Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Suat VURAL - Ardahan Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ő. Mustafa ERSUNGUR - Atatürk Üniversitesi

SAYI HAKEMLERİ

Prof. Dr. Abdülhamit TÜFEKÇİOĞLU- Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Erdoğan ERBAY-Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Hüseyin BAYDEMİR-Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Hüseyin KÖSE- Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN- Atatürk Üniversitesi

Doç. Dr. Ahmet Sacit AÇIKGÖZOĞLU- Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

Doç. Dr. Abdulkadir KAYA- Erzurum Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Fatih SAKALLI- Gazi Üniversitesi

Doç. Dr. Ömer ALANKA- Atatürk Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Demet TAŞKAN- Bozok Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Gül KARPUZ- Atatürk Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Şaban Mustafa ERSUNGUR- Atatürk Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

Fettah AYKAÇ /Aziz DOĞANAY	13
ORYANTALİSTLERİN ŞAM EMEVİYYE CÂMİİ İLE DİYARBAKIR ULU CÂMİİ HAKKINDAKİ İDDİALARI VE BU İDDİALARA K.A.C. CRESWELL'İN CEVAPLARI ÜZERİNE YENİDEN DÜŞÜNME	
Yasemin ULUTÜRK	37
TÜRK ROMANINDA DESTANÎ BİR KAHRAMAN: BATTAL GAZİ	
Edip YILMAZ / Erdal ELMAS	47
OHRİ'DEKİ (MAKEDONYA) OSMANLI DÖNEMİ CAMİLERİ	
Neşe ÇOBAN ÇELİKDEMİR /Aslıhan CANBUL.....	83
DÖVİZ KURLARINDAKİ DEĞİŞİMİN SİGORTA ŞİRKETLERİNİN AKTİF-PASİF YÖNETİMİNE ETKİSİ VE BİR UYGULAMA	
Müjdat KIZILOĞLU	99
ERZURUM KÖY SEYİRLİK OYUNLARINDA MİZAHİ UNSURLAR	
Aziz COŞKUN	115
“SAĞLIĞIN ENDÜSTRİYELLEŞMESİ” VE TELEVİZYONDA SAĞLIK PROGRAMLARININ SUNULUŞ ŞEKLİ ÜZERİNE BİR İNCELEME: ‘ZAHİDE YETİŞ'LE' ÖRNEĞİ”	

ERZURUM KÖY SEYİRLİK OYUNLARINDA MİZAHİ UNSURLAR *THE HUMOROUS ELEMENTS IN ERZURUM VILLAGE THEATRICAL PLAYS^{1*}*

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Müjdat KIZILOĞLU*

ÖZET

Kırsalda yaşayan insanın eğlence kültürü, doğaçlamaya dayalı köy seyirlik oyunları etrafında şekillenmektedir. Halk takvimi icrasından sıyrılan bu oyunların söz ve harekete dayalı mizahi yönü, zaman içerisinde ön plana çıkmıştır. Bugün birçoğu göçler ve modernleşme yüzünden unutulmuş olsa da Erzurum ve çevresi, köy seyirlik oyunlarının icra edildiği zengin alanların başında gelmektedir. Bu çalışmayla daha öncesinde Dilaver Düzgün tarafından derlenip kayıt altına alınmış olan Erzurum köy seyirlik oyunlarının mizahi unsurları bir tasnif doğrultusunda ortaya konmaya çalışılmıştır. Oyunlarda genellikle hareket komiğine dayalı fiziki müdahale, taklit; söz komiğine dayalı uyak-tekrar kullanımı, mahalli dil kullanımı, söz sanatı, anlam sapması, benzeşme; durum komiğine dayalı uyumsuz davranış, ders verme; karakter komiğine dayalı abartılı karakter taklidi mizahi unsurlarının yoğunlukta olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Mizah, Gülme, Erzurum, Köy Seyirlik Oyunları

¹⁻ Makale Geliş Tarihi:16. 02. 2018 Makale Kabul Tarihi: 20. 05. 2018

* Öğretmen, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Halk Bilimi Doktora Öğrencisi, mujdatkiziloglu@hotmail.com

ABSTRACT

The entertainment culture of the people living in the countryside is shaped around improvisation village theatrical plays. The humorous aspect of these plays based on the word and action, which has been eluded from the folk calendar, has come to the forefront in time. Although many of them have been forgotten due to migrations and modernization today, Erzurum and its environs are at the forefront of the rich areas where village theatrical plays are performed. With this work, the humorous elements of Erzurum village theatrical plays, compiled and recorded by Dilaver Düzgün earlier, were tried to be revealed in the direction of a classification. Generally in plays, it has been mostly seen the elements of humour based on movement comedy physical intervention, imitation; based on utterance comedy the use of rhyme-repeat, the use of local language, the figure of speech, out of context, assimilation; based on situation comedy incompatible behavior, teaching; based on character comedy exaggerated character imitation.

Keywords: Humour, Laughter, Erzurum, Village Theatrical Plays

GİRİŞ

İnsanoğlunun günlük hayattaki davranışlarına bakıldığı zaman pek çok farklı duruma mizah ya da gülme ile tepki verdiği görülmektedir. Bu da mizahın ne olduğu, insanın neye, niçin güldüğüne dair zihinlerde sorular oluşturmaktadır. Platon'dan bu zamana kadar birçok felsefeci ve araştırmacı tarafından bu sorulara cevaplar aranmıştır. Ancak yapılan tespitler, mizah ya da gülmenin ne olduğu konusunda ortaya net bir şey koyamamıştır.

Her toplumun yazılı ve sözlü kültürü, mizah ve gülme ile ilgili çeşitli kavramlar barındırır. Köklü bir geçmişe sahip olan Türk kültüründe de bunların somut örneklerini görmek mümkündür. Özellikle geleneksel Türk tiyatrosu bu açıdan zengin bir kaynak olarak dikkat çekmektedir. İşte bu çalışmada mizah ve gülme kavramları üzerinde durulduktan sonra geleneksel Türk tiyatrosu türlerinden biri olan köy seyirlik oyunları hakkında bilgi verilecek; Erzurum köy seyirlik oyunlarının mizahi unsurları tespit edilmeye çalışılacaktır. Konunun somut bir örneği olarak Dilaver Düzgün tarafından hazırlanan *Erzurum Köy Seyirlik Oyunları* adlı çalışmadaki oyun metinleri hareket, söz, durum, karakter komiği başlıkları altında tasnif edilerek bölge insanının oyunlarda nelere güldüğü konusunda değerlendirmeler yapılacaktır.

1. Mizah

Mizah, duyguların ve düşüncelerin aktarılmasında kullanılan etkili bir araçtır. Asıl yazılış şekli *müzah* olan fakat zamanla mizah şeklinde telaffuz edilerek yazı dilinde de aynı şekilde kabul gören Arapça kökenli bu kelimenin Türkçe karşılığı gülmece, Latince karşılığı ise humordur (Güvenç 2011: 157-158). Ferit Öngören'e göre mizahın temelinde eğlence ve hoşgörü yatmaktadır. Yeryüzünde hemen bütün alanları içine alan mizah, eğlence ve hoşgörü boyutları ile kişilik kazanmış ve temel gelişimini sürdürebilmiştir (Öngören 1983: 11). “Mizah, düşünceleri şaka ve nüktelerle süsleyerek anlatan söz ve yazı çeşidi olmakla birlikte zaman içinde daha ağır türleri de içine alan bir terim haline gelmiştir. Mizahta temel hedef güldürme ise de çok defa güldürmenin altında fert ve toplumdaki aksaklıkları, çirkinlikleri eleştirme ve iğneleme, düzeltme amaçları da gizlidir. Mizah, halk zekâsının ürettiği bir savunma aracı olup gülünç hikâye ve fıkraların en az saldırgan olan biçimine dayanır. Mizahın özü şaka sayesinde duygu patlamasının önüne geçmektir. Gerçeklerin sebep olduğu acılara boyun eğmeyen mizah, toplum kimliğini dile getirme biçimlerinden biri olduğu gibi, zulme dayanan yönetimlere karşı aşağı tabakalardan gelen bir direniş biçimidir.” (Durmuş 2005: 205).

Mizah dendiği zaman akla gelen kavramların başında *gülme* gelmektedir. Gülme için mizahın fizyolojik bir ifadesidir demek yanlış olmaz. “Mizahın tetiklediği eylem son erimde gülmedir. Çoğu kez mizahla özdeşleştirilmesi bundandır. Gülmenin tanımını ve araştırılmasını güçleştiren en önemli durum mizah olmadan da gülünmesidir. Fizyolojik ve anatomik anlamıyla gülme bir mizah ögesine tepkinin çok ilerisinde bir eylemdir.” (Güler 2010: 38). Mizah, gülmeyi sağlayan unsurlardan yalnızca biridir. Ayrıca mizahın her zaman gülmeyle neticelenip neticelenmediği konusu ise tartışmalıdır. Zira günlük hayattaki birçok konuşma ve sohbet gülmesinin mizah, espri ya da fıkralar sonucu olmadığı görülmektedir. “Kanaatimize göre mizah, mizahçı tarafından seyirci-okuyucuyu güldürmek için üretilir. Yani mizahçının ana gayesi, bilinçaltında dahi olsa güldürmektir. Ürünün güldürme oranı ise kişiden kişiye ve mizahın kalitesine göre değişir.” (Usta 2009: 41). Morreall gülmeyi bir eylem veya davranış olarak değerlendirir ancak öksürmek, esnemek gibi fizyolojik temelli ihtiyaçlardan farklı olarak gülmenin duygularla bağlantılı düşünülmesi gerektiğini öne sürer (Morreall 1997: 5-6). Bergson ise tümüyle insana özgü olanın dışında komik yoktur. Herhangi bir hayvana onda bir insan davranışı ya da insana özgü bir yüz anlatımı bulduğumuz için güleriz (Bergson 2015: 12) yorumunu yaparak Aristo

gibi gülmeyi, insanı hayvandan ayıran bir özellik olarak ele alır. Sağlıklı yollar-
dan elde edilmesi şartıyla gülünç veya güldürücü olan her şey mizah kavramı
çerçevesinde değerlendirilir. Ancak üretilen mizah, belli başlı birtakım faktör-
lerin etkisiyle çeşitlilik gösterir. Mizahçının ele aldığı konular bir diğer ifade
ile ortaya koyduğu mizahi ürünün içeriği, mizahın hangi temalara dayanılarak
yapıldığını gösterir. Bununla birlikte mizahın hangi amaçla yapıldığı ise onun
işlevsel yönlerini ortaya koyar. Bu bağlamda işlevine, türüne veya yöntemine
göre farklı olup mizahın içine dâhil olabilecek kavramlar şu şekilde sıralanabi-
bilir: alay, latife, mülatafa, mücazere, mutayebe, nükte, şaka, parodi, hiciv, hezl,
taşlama, şathiye, fıkra, halt, karikatür, komedy (Güvenç 2015: 101-108).

Mizah ve gülme deyince değinilmesi gereken diğer bir husus da komi-
ğin kaynağı ve ortaya çıkan kuramlardır. Bu konuya vakıf olan birçok uzman
ve araştırmacı, konu kapsamında farklı tespitlerde bulunmuştur. Bunlardan biri
olan Henri Bergson, grup hâlinde toplanan insanların tümünün, duyarlıklarını
bir kenara bırakıp sadece zekâlarını çalıştırarak, dikkatlerini aralarında birine
yöneltiltikleri zaman komiğin ortaya çıkacağını söyler (Bergson 2015: 15). Yine
Bergson komiğin kaynaklarından bahsederken biçim komiği, devinimlerin ko-
miği, durum komiği, söz komiği ve karakter komiği başlıklarına dikkat çeker
(Bergson: 2015). Ona göre bu faktörlerin kaynağı tamamen insandır. Başka bir
ifadeyle insana özgü olanın dışında komik yoktur (Bergson 2015: 12). Mizah
konusuna gelince Aristo, Platon, Cicero gibi felsefecilerden başlayarak son dö-
neme kadar birçok araştırmacının (Spenser, Stanley, Dearborn, Gregory, Kim-
mins, Rapp, Monro, Fry, Freud, Berlyne...) bu konu üzerine kuramsal deneme-
ler yaptığı görülecektir. John Morreall'ın *Gülmeyi Ciddiye Almak* adlı kitabında
genel mizah kuramlarını Üstünlük, Uyumsuzluk ve Rahatlama Kuramı olarak
üç başlık altında incelenmiştir. Gülin Öğüt Eker *İnsan, Kültür, Mizah* adlı kiti-
bında ise kuramların bu üç başlıkla sınırlı kalmadığını; Duygu Karmaşası Kura-
mı, Berlyne'in Derleyici Motivasyon Kuramı, Dilbilimsel Kuram ve Tek Yönlü
Mizah Kuramı gibi farklı mizah kuramlarının da olduğunu ifade etmiştir. Bu
bağlamda mizahla ilgili birçok kuramın ortaya çıkması, gülme eyleminin tek bir
kuramla açıklanamayacağını göstermektedir (Sağlam 2013: 104). Yine de her
kuramın gülme eylemine farklı bir bakış açısı kazandırması bakımından önemi
büyüktür.

2. Köy Seyirlik Oyunları ve Erzurum

Köy seyirlik oyunları, kasaba veya köylerde yaşayanların “uzun kış ayla-
rında, düğünlerde, bayramlarda eğlenmek ve hoş vakit geçirmek için düzenle-

yip oynadıkları dram karakterli temsillerdir. Bu oyunlarda mimik ve hareketler ön plandadır. Konuşmalar azdır. Oyuncular köylülerdir. Oyun anında seyirciler bile oyuna katılırlar. Dekorları çok basit ve doğal olur.” (Aslan 2008: 297). Metin And’a göre bu oyunların çoğu eski ritüel kalıntılarıdır. Bunların dramatik niteliği en azından oyuncunun, kendisinden başka bir kişiliği canlandırmasında görülür. Dramatik nitelik, kılık değiştirme, yüzünü boyama, çeşitli maske ve donatımların kullanılması, sözlü oyunlarda söyleşmeye de başvurulması ile sağlanır. Ayrıca kimi oyunlarda eylemin, olaylar dizisinin bir yansılması bulunmaktadır. Bundan başka içinde çatışma da görülür (And 2014: 16). “Çağdaş anlamdaki tiyatrodan habersiz olan köylünün seyirlik oyun sergilemesi, kendi sosyal ve ekonomik şartları içinde gelişen bir köy tiyatrosunun varlığını gösteriyor. Bu ilkel tiyatronun çerçevesini halkın bizzat kendisi belirlemiştir. Özellikle saya gezme, kış yarısı, yağmur gelini oyunları, fonksiyon ve içerik bakımından kalıplaşmıştır. Diğer oyunlar biraz daha değişikdir. Oyuncu-seyirci bütünleşmesinin doruk noktaya ulaştığı köy seyirlik oyunları, sahne, dekor ve aksesuar unsurlarını asgari düzeye indirerek göstermecî bir nitelik kazanmıştır.” (Düzgün 1999: 168). Pertev Naili Boratav’ın ifadesiyle köy seyirlik oyunları “sadece eğlence vesilesi ve aracı, hayal ürünü, gelip geçici şeyler değildir; onlar, toplumun günlük sorunlarından, tasalarından, kaygılarından, sevinçlerinden, işlerinden, üretim ve tüketim çabalarından, törelerinden, törenlerinden ayrılamaz. Bir kelime ile, halkın yaşamı ile kaynaşmışlardır; onunla bir bütün halindedirler ve ancak toplumun yaşamının türlü yönleriyle bir arada incelenerek değerlendirilip yorumlanabilirler.” (Boratav 1988: 224).

Erzurum ve çevresi, bugüne nazaran eski zamanlarda köy seyirlik oyunlarının icra edildiği önemli bir bölgedir. Bu alanda daha önce derleme çalışması yapmış olan Dilaver Düzgün’ün tespitine göre yaz ayları halkın tarım ve hayvancılıkla yoğun bir biçimde uğraştığı aylardır. Bu mevsimde herkes işinin başındadır. Makineleşmeye rağmen insan gücü yine ilk planda yer alır. Bütün aile fertlerinin belli bir işle uğraştığı bu dönemde, çok zaruri nedenler (imece, asker uğurlama, ticari faaliyetler vs.) olmadıkça köylünün bir araya gelmesi ve eğlence tertiplenmesi mümkün değildir. Bu sebeple köylü, çoğunlukla kış aylarında bir araya gelir, eğlenceler de kışın gerçekleşir. Yerli halk; kadın kına gecesi, erkek kısır gecesi içerikli düğün eğlencelerinde, yılbaşı eğlencelerinde, oturma odalarında herhangi bir metne bağlı kalmadan bu oyunları oynamaktadır. Bunlardan başka Nevruz ve Hıdırellez bayramları da köylülerin bir araya gelerek eğlendik-

leri önemli günlerdir (Düzgün 1994: 14-17). Ancak bugün durum hiç de böyle değildir. Zira kırsaldan kente doğru yaşanan göçler, modernleşmenin etkisi ve teknolojinin en ücra köşelere kadar ulaşmasıyla bu seyirlik oyunlar artık eskisi gibi rağbet görmemektedir. Yeni nesle aktarılamayan birçok oyun da icra alanı bulamadığı için ne yazık ki unutulup gitmiştir. “Günümüzde köy seyirlik oyunları neredeyse kaybolmuşlardır. Onların kaybolma nedeni ise kuşkusuz ki kendini üreten, kendine yetebilen, mevsimsel sofraları olan mekânların yitip gidişidir. Bitkisel ve hayvansal döngünün üretim biçimlerini belirlemeyen bağlamlarda sözü edilen oyunların varlığını sürdürebilmesi de mümkün değildir. Yılın her döneminde aynı meyvenin alınabileceği marketlerden alışveriş yapan günümüz insanı için kayısının açtığı çiçeğin zamansal takibi artık o kadar da büyük bir önem taşımamaktadır.” (Basat 2017: 138).

3. Oyunlardaki Mizahi Unsurların Tespiti

“Köy seyirlik oyunları içinde barındırdığı mizahi unsurlardan dolayı kırsal yaşamın önemli bir eğlence ve güldürü kaynağıdır. Bu oyunlarda gülmeyi yaratan temel unsur genellikle, abartılı hareketlerle yapılan kavg, dövüş gibi saldırılar veya taklit ya da benzetmeyle oluşturulmaktadır.” (Türkmen-Fedakâr 2009: 98). Ayrıca harekete ve söze dayalı komedinin sıkça kullanıldığı bu oyunlarda; mahalli dil kullanımı, müzik eşliğinde abartılı taklit, kılık değiştirme ve uyumsuz durumlar amatör bir tiyatro biçiminde tamamen doğaçlama olarak izleyicisine sunulmakta, yeri geldiğinde izleyici de oyunlara dâhil edilmektedir. “Araştırma alanı, kent kökenli merkezlerinden kırsal bölgelere yaklaştıkça, mizahın yönü sözellikten eylemselliğe doğru kaymaya başlar. Eğitim seviyesinin azalması hareket komiğini, yükselmesi ise söz komiğini oluşturur. Köyde mizah daha çok beden dili ile baskındır. Köy eğlenceleri içinde, gruplara ayrılan bireyler bir oyun kurgusu içinde gerekli şartları yerine getiremedikleri, yarışmayı kaybettikleri takdirde bir oyun mizanseni çerçevesinde dövülür ya da yaş veya toplumsal grubu itibarıyla o an için prestij kaybına yol açabilecek bir cezai davranış sergilemek zorunda kalır. Burada hareket komiğine dayanan dayak ve ceza, izleyicilerin gülme duygusunu tatmin eden en önemli yaptırımlardır.” (Eker 2014: 94).

Mizahi anlamda köy seyirlik oyunları adına yapılan bu değerlendirmelerin doğruluğunu görmek, oyunları incelemekten geçmektedir. Ancak uygulamaya dayalı bu oyunları metin haline gelmeden incelemek mümkün değildir. Bu yüzden daha öncesinde Dilaver Düzgün tarafından 1994’te yapılmış olan

Erzurum Köy Seyirlik Oyunları adlı doktora çalışmasındaki 77 adet köy seyirlik oyunu temel alınarak metinlerin mizahi unsurları tespit edilecektir. Elde edilen mizahi tespitler içeriğine göre *Bergson*'un temelde hareket komiği, durum komiği, söz komiği ve karakter komiği olarak belirlediği başlıklar altında bir tasnife tabi tutulacaktır. Gereken yerlerde alt başlıklara bölünecek olan mizah unsurları hakkında kısa açıklamalar yapılacaktır. Ayrıca mizah içeren oyunlardan örnek göstermek için yapılan alıntıların sayfa numaraları parantez içinde gösterilecektir. Yapılacak olan alıntılar ise aslı bozulmadan kullanılacak, birden fazla mizah unsuru içeren oyunlar, farklı başlıklar altında tekrara fazla yer vermeden incelenecektir. Bu sayede Erzurum köy seyirlik oyunlarının mizahi unsurları ortaya konmuş olacaktır.

3.1. Hareket Komiğine Dayalı Oyunlar

“Hareket komiği genel davranış, hareket ve eylemlerle gerçekleştirilen gülmedir. Hareket komiğinde esas olan, mekaniklik, yineleme tersine çevirme, orantısızlık ve dalgınlıktır. Gülme eylemini ortaya çıkaran, davranışlardaki sıradanlık ve tekrar izlenimidir.” (Eker 2014: 116). Köy seyirlik oyunlarında harekete dayalı mizah sıkça kullanılır. Özellikle abartılı fiziki müdahaleler ve taklitler kimi oyunlarda sözün de önüne geçmektedir.

3.1.1. Fiziki Müdahale

Köy seyirlik oyunlarının olmazsa olmazı fiziki müdahaleye dayanan oyunlardır. Bu oyunlarda vurma, dövme, ceza temelli bir mizah uygulaması vardır. Dayak yiyen oyuncu çıkardığı farklı seslerle izleyicileri güldürmeye çalışır. Oyun sırasında sopa, kemer gibi nesnelere de kullanıldığı görülür.

Bostan oyununda bekçiler, sakat bostancıdan dayak yer. (s. 88)

Hacı oyununda oyuncu sırtına bağladığı kişinin kafasına vurur. (s. 118)

Keleş oyununda parasını alamayan kişi eti sattığı adama kemerle vurur. (s. 133)

Öküz Kesme oyununda öküzün etinden alıp parasını vermeyenlere öküz sahibinin çağırıldığı Topci Galiyan adındaki oyuncu elindeki basma ile vurur. (s. 152)

Tezek Toplama oyununda asıl niyetleri evlenmek olan kızlar, etrafta gördükleri erkeklerin kendilerine göz ettiklerini söyleyip onları sırasıyla babalarına dövdürürler. (s. 163)

Turşu Satma oyununda bir oyuncu turşu bidonu olarak başka bir oyuncunun sırtına bağlanır. Turşu almak isteyen önce suyunu içer. Beğenmezse oyuncunun üstüne tükürür. (s. 167)

3.1.2. Taklit ve Kılık Değiştirme

Oyunlarda izleyici kitlesinin niteliğine göre taklit ve kılık değiştirme uygulandığı görülür. Erkek izleyicilerin olduğu gösterilerde oyun içinde kadın kullanılacaksa erkek oyuncular kadın kılığına girmektedir. Aynı durum kadın izleyicilerin olduğu oyunlarda da geçerlidir. Karakter ve hayvan taklitlerinde oyuncular taklidi yapılacak şeyin özelliğini abartarak seyircileri güldürmeye çalışır. Müziğe dayalı oyunlarda ise müziğin ritmine göre taklitler yapılarak izleyici güldürülür.

Aşık oyununda aşığı çalınan baba onu geri almak için eşek gibi anırır. (s. 76)

Ayı oyununda bir kişi ayı, başka bir kişi de köpek taklidi yapar. (s. 77)

Berber oyununda berber müzik eşliğinde oynar. Müziğin ritmine göre hareket eder. Bu arada iki kişiyi de tıraş eder. (s. 79)

Bostan oyununda bir kişi dilsiz bekçi, bir kişi de sakat bostancı taklidi yapar. (s. 88-89)

Dehlenk oyununda deli kılığına giren oyuncu müzik eşliğinde deli taklidi yapar. (s. 98)

Deli Kız oyununda dünürücü sinisi geldiği söylenen evde kalmış kız müzik eşliğinde oyunun sözlerine göre taklit yapar. Taklitte topallayan ayak, kuru kulak, çıkık bel, kel baş bölümleri müzik eşliğinde canlandırılır. (s. 98-101)

Enişte oyununda oyuncu dilsiz taklidi yapar. Nişanlısını görmeye gelen dilsiz enişte dayak yiyip soyundurulur. (s. 106-107)

Göç oyununda oyuncular öküz, eşek, kurt kılığına girerek bu hayvanların taklidini yaparlar. (s. 115-116)

Gürzali oyununda oyunculardan biri total baba taklidi yapar. (s. 116)

Kaz Otarma oyununda kaz yavrusu taklidi yapan oyuncular seyircileri ısıtır. (s. 132)

Kürdün Kızı (s. 142-144) ve Tandıra Koydum Paçayı (s. 159-161) oyunlarında türkünün sözlerine göre müzik eşliğinde taklit yapılır.

Pehlivan oyununda kişi, karşısında biri varmış gibi güreşçi taklidi yapar. (s. 154-155)

3.2. Söz Komîğine Dayalı Oyunlar

Söz komîği dil aracılığıyla ortaya konulan bir gülmedir. Her toplum kendi söz komîğini yüzyılların birikimiyle yine kendisi oluşturur. Ancak bir toplumda çok küçük yaşam alanları arasında bile söze dayalı mizahi farklılıkların olduğu görülmektedir. Kullanılan mahalli dil, söz tekrarları, benzeşmeler, anlam saptamaları, sanath anlatım köy seyirlik oyunlarında tespit edilen söze dayalı mizah malzemeleridir.

3.2.1. Söz Sanatı Kullanma

Köy seyirlik oyunlarında edebi anlamda bilinçli bir mizah malzemesi kullanılmaz. İzleyiciyi güldürmek için genelde bölgeye özgü benzetmeler yapılır.

Köylü Kadınlar oyununda üçüncü kadın oğlunun ayağı üzerinden istiare yapar.

Üçüncü kadın: *Andır gala başlarına. Bizim oğlanın ayağını camış pestil etmiş. Talaşım onnar mi?* (s. 140)

3.2.2. Benzeşme Kullanma

Yöre halkının kelime dünyasından seçilen birbirine benzer sözcüklerin ya da belli harf yoğunluğundaki sözcüklerin oyun içinde kullanılması, yanlış anlaşılma üzerinden mizah malzemesi oluşturmaktadır.

Deve oyununda ah çeken adamın sözünü yih olarak anlayan deve yere yatar. *Ah* ve *yih* kelimeleri arasında benzeşme yapılmıştır. (s. 102)

Gıdık Satma oyununda mal sahibi, gudikleri (köpek yavrusu) gıdık (koyun yavrusu) olarak satmak ister. Burada *gıdık* ve *gudik* kelimeleri arasında benzeşme vardır. (s. 113-114)

3.2.3. Uyak ve Tekrar Kullanımı

Oyunlarda mani-tekerleme söylemeler, karşılıklı atışmalar, söz tekrarları mizah sağlama adına başvuru unsurlardır. Yeri geldiğinde söylenen söze göre taklitlerin yapıldığı da görülür.

Deve-1 oyununda tarlada lahana eken adam gökte uçan leyleklere kafiyeli söz söyler.

Siz gidersiz Gars'a

Orda var bir arsa

Arsada bir yapı

Yapide bir gapi

Gapide vardır bir halğa

O halğayi siz çalın

Eger çiharsa biri, bıyıhlari gaba

O bizim baba (...) (s. 102)

Kalaycı oyununda kalaycılık yapan oyuncuya sırasıyla baban ölmüş, anan ölmüş, karın ölmüş denir. Kalaycı tekrar sözlerle cevap verir.

Çırac: Usta anan ölmüş.

Kalaycı: Boşver, çek korügi.

Çırac: Usta baban ölmüş.

Kalaycı: Boşver, çek korügi.

Çırac: Usta karın ölmüş.

Kalaycı: Gapat korügi çirah.(s. 129)

Sarhoş oyununda delikanlı içkili bir şekilde türkü mırıldanır.

O yana dönder beni

Bu yana dönder beni

Sağ yanımda yaram var

Tabibe gönder beni (s. 155)

3.3.4. Mahalli Dil Kullanımı

Oyunların geneli Erzurum'da geçtiği için kullanılan dil yörenin doğal dilidir. Oyunlarda mizah sağlama adına yöresel dil devamlı kullanılır. Bu bakımdan her oyundan örnek vermek makalenin hacmini zorlayacağından dolayı sadece birkaç oyun üzerinden örnek sunulacaktır.

Acem oyununda, yöreye özgü lakap ve isimler kullanılmaktadır:

Abo oğlu Mugo, Hillikli Bekir, Çarşamba sıfat, Hoppala Bozo, Hacı Gukgo, Hacı Fışfiş (s. 73)

Alaca-Karaca oyununda yöre ağzı kullanılmaktadır:

Mal Sahibi: Hoş bulduh muhdar. Ben yolcuuyam. Köyüme mal götürirem. Tosunnardan birinin ayahlarını dabah dutmuş, getmiş, kesip satabilir miyuh köyüzde?(s. 75)

Hacı oyununda yöre ağzı kullanılmaktadır:

Hacı: Ben haça gidirem, bir şey ısmarlır misen?

Hacı: Vay benim guri gafam. (Sırtındakinin kafasına vurur.) (s. 118)

Pamuk Eğirme oyununda yöre ağzı kullanılmaktadır:

Kız: Ana ben gociya gidacam.

Anne: Gah, eşşek gızı eşşek, nere gidersen get. (s. 153)

3.3.5. Anlamayı Saptırma

Oyunlarda sözcüğün anlam sapmasına uğraması, asıl anlatılmak istenenin anlam kaybına uğraması, bir anlamı olmasına rağmen anlamsızmış gibi belli sözcüklerin kullanılması mizah malzemesi olarak kullanılır.

Hırsız oyununda tüccar, seyirciye konuyla alakalı olmayan bir cevap verir.

Tüccar: Bu köyün muhtarı kim?

Seyirci: Ne edeceksin?

Tüccar: Lazım, yüzüne eski pestil saracağım!...İstiyorum işte, elbet bi derdim var ki soruyorum. (s. 120)

İmam oyunundaki imam *ebced, hevvez, huddi* gibi halkın isim olarak bilip anlam olarak vakıf olmadığı sözler söyleyerek çevresindekileri hocalığına inandırmaya çalışır. Burada amaç sözcükleri anlam sapmasına uğratarak mizahı sağlamaktır. (s. 124-125)

Nişanlıyı Görme oyununda kör genç, nişanlısını görmek için kaynanasının evine gider ve orada kaynanası ile arasında körlük üzerine bir diyalog yaşanır.

Kaynana: Senin gözlerin kor mi?

İsmail: Çoh cüz ohudum...Gaynanama gelen hafta çoh şeyler getirim, darah marah bir şeyler. (s. 149-150)

3.3. Durum Komiğine Dayalı Oyunlar

Durum komiği beklenmedik durumlarla karşılaşma, düzenli durumların birbirine içine girmesi, yinelenmesi ve ters dönmesiyle oluşan yaşam içerikli ve izlenimli mizahi durumdur. Oyuncuların uyumsuz bir davranış sergilemesi ya

da oyunu bilmeyen üzerinden abartılı oyunlar yapılması köy seyirlik oyunlarında durum komiğine dayalı mizah malzemesidir.

3.3.1. Uyumsuz Davranış Sergileme

Beklenmedik bir durum karşısında ortaya çıkan uyumsuz hareketler oyunlarda mizaha yol açar. Özellikle oyunu ilk defa izleyenlerin dâhil edildiği oyunlarda, istenileni yapamayan, yapsa bile şakadan kurtulamayan oyuncunun başına gelenler bir mizah unsuru olarak sıkça kullanılır.

Fal-2 oyununda oyunu bilmeyen oyuncu meydana alınır. Fal bakma adıyla meydana oyuncunun yüzüne is sürülür. (s. 108)

Hoca-Hoca oyununda hocadan ders alan kızlar annelerinin sözü üzerine hoca ne derse tam tersini söylemektedirler. Hoca koşarak çocuğun annesinin yanına gider, çocuktan şikâyetçi olur. (s. 122-123)

İmam oyununda oyunu bilmeyen oyuncuya soru sorulur. Doğru cevap vermesinin ödülü olarak içi su dolu kavuk başına geçirilir.(s. 124)

Kabadayı oyununda ölü üzerinden restleşen iki kabadayıdan birinin yaşadığı korku durumundan oyun oynanır. Olmayan bir şey olmuş gibi anlatılarak mizah sağlanır.

Birinci Kabadayı: Yav, get, dün değil evvelsi gün dedem ölmüşdi, gettim mezerinden çiharttım, tekrar geri getirdim. Çünkü çoh özlemişdim. (s. 125)

Pamuk Eğirme oyununda evlenmek isteyen kızlar seyircilerden birinin kucağına oturup onların yüzlerine un sürerler. (s. 153)

Yıldız Gösterme oyununda, oyunu bilmeyen birisi ortaya alınır. Oyunu oynatan yıldız göstereceğim bahanesiyle ceket kolu içinden yerde yatan oyuncuyu ıslatır. (s. 171)

3.3.2. Ders Verme

Köy seyirlik oyunlarında sözden çok hareket ön planda olduğu için mizahın güldürürken düşündürme işlevi çok görülmez. Ancak günah, hak yeme, yalana bulaşma gibi ders verici durumlar üzerinden bazı oyunlarda mizah yapıldığı tespit edilmiştir.

Göç oyununda hakkı olandan fazlasını alan babanın öküzleri ölür. (s. 115-116)

Kambur oyununda yalana, günaha, harama bulaşan kişinin kamburlaşması üzerinden ders verilir. Burada ayrıca kambur taklidi vardır. (s. 131)

Keşgem 1 oyununda yalana, günaha, harama bulaşan kadının üzerinden ders verilir. (s. 134-136)

3.4. Karakter Komiğine Dayalı Oyunlar

“Karakter komiği, topluma adapte olamayan kişi kaynaklıdır. Topluma uyarlanmış kişi, toplumun beklentilerine göre hareket ederken, topluma uyarısız kişi içinde yaşadığı toplumu dikkate almaz. Bu yüzden toplumun gidişatına ayak uyduramayan kişi, kendi gerçeklerinden sıyrılıp toplumun gerçeklerine dönemediği için gerçek dünyanın sert duvarına çarparak gülünç bir duruma düşer.” (Nesin 1973: 25). Köy seyirlik oyunlarında oyuncular köylü, hoca, imam, çoban, deli, tüccar, hırsız gibi bölgede mizahi kullanımına açık karakterlerin kılığına girerek karakter komiği icra etmektedirler. Bu oyunlarda karakterlerin dikkat çeken yönleri oyuncular tarafından bozulup olanın dışına çıkarılarak mizah yapılmaya çalışılır.

Hoca-Hoca oyununda kırk sıkıntı ile ders vermeye çalışan bir hoca (s. 122-123), Dehlenk oyununda müzik eşliğinde farklı biçimlerde oynayan bir deli (s. 98), İmam oyununda işten anlamayıp imamlığa soyunan bir imam (s. 124-125), Hırsız oyununda soyulan bir tüccar (s. 120-122), Kalaycı oyununda kalay yapan kalaycılar (s.128-131), Köylü Kadınlar oyununda dere kenarında çamaşır yıkayıp bir yandan da küfürlü konuşan köylü kadınlar (s. 140) vs. üzerinden karakter komiği dâhilinde oyunda abartı unsuru fazlaca kullanılıp taklitlerle mizah yapılır.

SONUÇ

Eski ritüel kalıntısı olan köy seyirlik oyunları, zaman içerisinde halk takvimi esaslı icrasından sıyrılarak mizahi yönü ağır basan eğlencelik oyunlar haline gelmiştir. Ancak modern çağın etkisi ile yaşanan göçler ve teknolojik gelişmeler, mizah yüklü bu oyunların birçoğunun da zamanla unutulmasına sebebiyet vermiştir. Erzurum köy seyirlik oyunlarında söz, hareket, durum ve karaktere dayalı mizahın iç içe olduğu görülmektedir. Fiziki müdahaleler, taklitler, uyaklı sözler, uyumsuz davranışlar, abartılı karakterler ve özellikle de mahalli dil kullanımı Erzurum köy seyirlik oyunlarının vazgeçilmez mizah malzemesidir. İzleyicinin, bazen de misafirlerin oyuna dâhil edilmesi, oyunu bilmeyen üzerin-

den abartılı şakaların veya hareketlerin yapılması, bu oyunların mizah boyutuna katkı sağlamaktadır. Taklit esaslı müzikli oyunların da Erzurum köy seyirlik oyunları içinde önemli bir yeri vardır. Çünkü kırsal kesim insanının aksayan yönleri, kusurlu tipleri bu oyunlarda müzik eşliğinde taklit edilir. Oyuncunun cinsiyet veya kılık değişikliği sonrasında, taklitler mizah bağlamında abartılı bir şekilde yapılır. Erzurum köy seyirlik oyunları toplumsal kaynaşma ve bütünleşmenin güzel bir örneğidir. Oyunlarda oyuncunun her türlü unvanı ya da saygınlığı bir kenarı bırakılır. Çünkü izleyici gözünde oyuna dâhil olan herkes eşittir ve izleyiciler daha çok icra edilen oyuna ve oyun sonunda ceza-ödül esaslı mizaha odaklanmaktadır.

Köy seyirlik oyunları kırsal kesim insanının neyi mizah olarak gördüğü konusunda geniş bir kaynaktır. Bu konuda çalışma yapacaklar için Erzurum ve çevresi, eskiye nazaran az olsa da mizahi köy seyirlik oyunlarının icra edildiği önemli bir araştırma alanıdır.

KAYNAKÇA

AND, Metin (2014). *Başlangıcından 1983'e Türk Tiyatro Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

ASLAN, Ensar (2008). *Türk Halk Edebiyatı*. Ankara: Maya Akademi.

BASAT, Ezgi Metin (2017). *Köy Seyirlik Oyunlarında İnsan, Doğa ve Topluluk İlişkisi*. Ankara: Grafiker Yayınları.

BERGSON, Henri (2015). *Gülme Komiğin Anlamı Üstüne Deneme*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

BORATAV, Pertev Naili (1988). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

DURMUŞ, İsmail (2005). "Mizah". İslam Ansiklopedisi. C. 30. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

DÜZGÜN, Dilaver (1994). *Erzurum Köy Seyirlik Oyunları*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi).

DÜZGÜN, Dilaver (1999). *Erzurum Köy Seyirlik Oyunları*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

GÜVENÇ, Ahmet Özgür (2011). "Dede Korkut Kitabı'nda Mizah". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* [TAED] 46, ERZURUM 2011, 157-180.

GÜVENÇ, Ahmet Özgür (2015). *Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde Mizahi Destanlar*. İstanbul: Gece Kitaplığı.

GÜLER, Çağatay-Bilge U. Güler (2010). *Mizah, Gülme ve Gülme Bilimi*. Ankara: Yazıt Yayıncılık.

MORREALL, John (1997). *Gülmeyi Ciddiye Almak*. İstanbul: İris Yayıncılık.

EKER, Gülin Öğüt (2003). "Fıkralar." *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*, C. III, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

NESİN, Aziz (1973). *Cumhuriyet Döneminde Türk Mizahı*, İstanbul: Akbaba Yayınları.

ÖĞÜT EKER, Gülin (2014). *İnsan Kültür Mizah-Eğlence Endüstrisinde*

Tüketim Nesnesi Olarak Mizah. Ankara: Grafiker Yayınları.

ÖNGÖREN, Ferit (1983). *Cumhuriyet Dönemi Türk Mizahı ve Hicvi*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

SAĞLAM, Müzeyyen (2013). “Bektaşî Fıkralarının Uyumsuzluk Kuramı Bağlamında İncelenmesi”. *Milli Folklor*, S. 98, s. 100-108.

TÜRKMEN, Fikret-Pınar Fedakâr (2009). “Türk Halk Tiyatrosunda Hareket Komîğine Bağlı Mizahi Unsurlar”. *Milli Folklor*, S. 82, s. 98-109.

USTA, Çiğdem (2009). *Mizah Dilinin Gizemi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Fettah AYKAÇ / Aziz DOĞANAY

ORYANTALİSTLERİN ŞAM EMEVİYYE CÂMİİ İLE DİYARBAKIR ULU CÂMİİ
HAKKINDAKİ İDDİALARI VE BU İDDİALARA K.A.C. CRESWELL'İN CEVAPLARI
ÜZERİNE YENİDEN DÜŞÜNME

Yasemin ULUTÜRK

TÜRK ROMANINDA DESTANÎ BİR KAHRAMAN: BATTAL GAZİ

Edip YILMAZ / Erdal ELMAS

OHRI'DEKİ (MAKEDONYA) OSMANLI DÖNEMİ CAMİLERİ

Neşe ÇOBAN ÇELİKDEMİR/ Aslıhan CANBUL

DÖVİZ KURLARINDAKİ DEĞİŞİMİN SİGORTA ŞİRKETLERİNİN AKTİF-PASİF
YÖNETİMİNE ETKİSİ VE BİR UYGULAMA

Müjdat KIZILOĞLU

ERZURUM KÖY SEYİRLİK OYUNLARINDA MİZAHİ UNSURLAR

Aziz COŞKUN

“SAĞLIĞIN ENDÜSTRİYELLEŞMESİ” VE TELEVİZYONDA SAĞLIK
PROGRAMLARININ SUNULUŞ ŞEKLİ ÜZERİNE BİR İNCELEME:
'ZAHİDE YETİŞ'LE' ÖRNEĞİ”

ANASAY

anasaydergisi@hotmail.com

